

Platonik Literatürde *Mûthos* *Lógos* Çevirme

Translating *Mûthos* into *Lógos* in Platonic Literature

Esra ÇAĞRI MUTLU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Özet

Felsefe tarihi boyunca felsefenin başlangıcı, *mûthos*tan *lógosa* geçişle simgelenmekteydi. Bu bağlamda Platon, felsefe tarihi içerisinde akılsallığı tam anlamıyla felsefenin merkezine koyan filozof olarak kabul edilmektedir. Birçok diyalogunda da aklı, *lógosu* ön plana çıkaracak şekilde *mûthos* *lógostan* daha aşağı bir düzeyde görür. Hal böyleyken yine Platon'un birçok diyalogunda argümanlarını genişletmek adına *mûthosa* başvurduğu görülür. *Mûthos* kullanma nedeni kimi zaman bir ikna aracıymış kimi zaman da etik bir göndermedir. Bu makale Platon'un *mûthosa* neden başvurduğundan veya ihtiyaç duyduğundan ziyade *mûthos*un işlevi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Mûthos*, *Lógos*, Anlatı, Argüman.

Abstract

Throughout the history of philosophy, the beginning of philosophy was represented as the transition from *mûthos* to *lógos*. In this context, Plato is considered as the philosopher who puts rationality literally in to the center of philosophy. In his many dialogues he accepts *mûthos* lower than *lógos* so as to bring *lógos*, reason into the forefront. And yet again it is seen that Plato refers to *mûthos* in many of his dialogues in order to expand his arguments. He uses *mûthos* sometimes as a tool of persuasion, sometimes as an ethical reference. This article will focus on the function of *mûthos* rather than why Plato refers to or needs *mûthos*?

Keywords: *Mûthos*, *Lógos*, Narrative, Argument.

Platon neden *mûthosa* ihtiyaç duyar? Böylesi bir sorunun ortaya çıkma sebebi Platon'un genelde akılsal devrimi yapan filozoflardan biri olarak kabul ediliyor olmasıdır. Buna rağmen Atlantis, Er vb. anlatılar bize *mûthos*un Platonik literatürde yoğun bir biçimde içerildiğini gösterir. Her şeyden önce *mûthos* Platon tarafından bir söylem (*discourse*) şekli olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda rasyonel bir argüman için destek konumundadır. Çünkü *mûthos*, *lógos*un sahip olduğu gibi olmasa da rasyonel argümanlara sahiptir. Dolayısıyla *mûthos* ve *lógos* arasındaki çizginin çizilmesi zordur. Bir söylem türü olarak *mûthos* çürütülemez kabul edilirken ki bunun nedeni onun uzak bir geçmişe sahip olması ve genellikle sözlü aktarımla nesilden nesile aktararak şimdiki zamana ulaşıyor olmasıdır; bunun aksine *lógos* çürütülebilir. Bu karşılık içinde *mûthos* ve *lógos* birlikte yeni bir anlama tarzı için iş görürler. Bu ilişki dahilinde *mûthos* ne çürütülebilir olan ne de argümantatif bir yapıya sahip olan uzak geçmiş hakkında bilgi verir ama yine de belli bir kullanışlılığa sahiptir.

J. P. Vernant *mûthos*u, ister bir hikaye ya da diyalog isterse ileri sürülmüş bir plan şeklinde olsun, hazırlanmış/formüle edilmiş konuşma olarak tanımlar. Bu anlamda *mûthos* söz, söylemek, konuşmak, ifade etmek anlamlarına gelen *legeirîn* alanına aittir dolayısıyla da kökeni yine *legeirne* dayanan *lógos* ile tam bir karşılık içinde değildir (Vernant, 1988: 203-204). B. Snell ise *mûthos* ve *lógos*un birbirleriyle karmaşık bir biçimde ilişkili olduğunu fakat bu iki kavramın insan aklının iki ayrı aşamasını doğru bir biçimde tarif ettiğini düşünmektedir. Buna göre aydınlanmış akıl için *mûthos* doğal olmayan bir şeydir ve bu anlamda karşılıklardan bağımsız değildir (Snell, 1953: 206). B. Lincon için de Grek mucizesi olarak adlandırılan medeniyetin ilerlemesi ve gelişimi, konuşma ve düşüncedeki dönüşümü simgelemektedir. Bu da bizi Homeros'un ve Hesiodos'un *mûthos*undan Herakleitos ve Platon'un *lógos*una yönelir. Bu yönelme sembolik söylemden rasyonel olana, antropomorfizmden soyutlamaya, dinden felsefeye doğru olan dönüşümü gösterir (Lincoln, 1999: 3). Diğer bir deyişle 8. yy. ve 4. yy arasında *mûthos* ve *lógos* arasında belli bir karşılık meydana gelmiştir ve bu karşılığın en belirgin sebebinin de sözlü gelenekten çeşitli türlerdeki yazılı edebiyata geçiş simgeler.

Platon'a gelindiğinde ise, Sokrates *Devlet*'in II. Kitabında bir eğitimin hem *mûthos*u hem de *lógos*u barındırması gerektiğini ama bu eğitimin öncelikle yanlış olanı yani *mûthos*u ele alması gerektiğini söyler:

...Ve eğitime önce müzikle sonrasında beden eğitimiyle başlamalıyız değil mi?
Tabi ki.
Ve müzik altında hikayeleri (*mûthos*) de dahil ediyorsun değil mi?
Ediyorum.
Ve hikayeler iki türdür, hakiki olan ve yanlış olan?
Evet.
Ve eğitim her ikisini de kullanmalı, ama önce yanlış olanı?
Ne demek istediğini anlamıyorum.
Anlamıyor musun, dedim, önce çocuklara fabllar anlatarak başlarız ve fabl, bir bütün olarak ele alındığında, yanlıştır ama aynı zamanda içinde hakikat (*aletheia*) de bulunur? Ve çocuklar için beden eğitiminden önce fabldan yararlanırsız (Platon, 1961: 376e6-377a8).

Sofist'te ise *mûthos* geçmişteki olaylar ya da olgular hakkında bilgi veren bir söylem olarak (262c9-d7) ele alınmakta ve fiiller ile isimleri birbirine dokuduğu kabul edilmektedir (261c-262d). Bu bağlamda *mûthos* duyuşal dünyaya aittir ve akılsal formların dünyasına katıldığı sürece bir değere sahiptir. *Mûthos* gerçeğin örtüsünü açan bir hikayedir ve bu anlamda hakikati içerir (Partenie, 2004: xiii). Dolayısıyla *mûthos*-*lógos* ilişkisi ele alınırken ilk yapılması gereken bu ilişkinin, Platon için *mûthos*un önemini belirlemektir. Kullanılan mitosların uygun işlevleri nelerdir, onlara nasıl bir hakikat değeri yüklenbilir? Mitoslar poetik veya felsefi bir söylem olarak mı kabul edilmektedirler?

Bu sorular ışığında öncelikle atılacak adım *mûthos*un etimolojik kökenine değinmektir. Çünkü Greklerin *mûthos*tan anladığıyla biz modernlerin mitlere yüklediğimiz anlam birbirinden farklıdır. *Mûthos* hafızalara yazılı bir mesajı nesilden nesile aktarmakta, hafızada saklı olanı kollektif bir miras haline getirmektedir. Dahası Homeros'ta *mûthos* ve *lógos* birbirlerine karşıt olmaktan ziyade birbirleri yerine kullanılabilir. Homeros'ta *mûthos*un kullanımına dair ortak iki anlamdan biri; ağızdan ağıza aktarılan konuşma, söz, olgu iken ikincisi hikaye, masal veya anlatıdır. İlk anlamıyla *mûthos*, konuşmacının konuşmasının özü veya bizzat konuşmadır ve bu anlamda konuşmacının veya konuştuğu şeyin doğruluğu veya yanlışlığı söz konusu değildir. İkinci anlamıyla *mûthos* çürütülebilir veya çürütülemez bir anlatı ya da hikayedir. Örneğin Telemakhos babasının bilinmeyen kaderi hakkında bilgi alma adına birçok kez Odysseus'un yolculuklarının hikayesinin (*mûthos*) anlatılmasını (*Odyseus*, I. 75/143), XI. Kitap 492'de Akhilleus, Odysseus'tan oğlu ve nasıl biri olduğu hakkında bir hikaye (*mûthos*) anlatmasını istemektedir. Hesiodos'ta da hala daha *mûthos* ve *lógos* birbirleri yerine geçmektedir. Örneğin *İşler ve Günler* 106'da Hesiodos altın, gümüş, bronz ve demir çağlarını anlatmakta ve hikayeyi *logos* olarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla hem Homeros'ta hem de Hesiodos'ta ünlü *mûthos* – *logos* dikatomisi söz konusu değildir (Brisson, 1998: vii-viii).

Platon'a gelindiğindeyse bu kullanım artık söz konusu değildir. Platon'da *mûthos* bir söyleme ya da konuşma biçimi olarak dönüşüm geçirir ve *lógos*un karşısında durur. Bu anlamda Platon *mûthos*u hem tarif eder/tanımlar hem de eleştirir. Bir yandan *mûthos*u belli türden bir diskürsif pratik olarak tanımlamakta diğer yandan onu, daha üstün bir diskürsif pratik, felsefe, perspektifinden bakarak eleştirmektedir (Brisson, 2004: 15).

Üstelik daha önce de belirttiği gibi 8.yy ve 4. yy arasında yeni yazım türlerinin ortaya çıkması da söylem türleri arasında ayrımlara gidilmesine neden olmuştur. Bu ayrım bir yönüyle tarih ve felsefeyi ele alırken bunların karşısına da şiiri yerleştirmiştir. Platon'a göre de "mit yapıcılar" teknik bakımdan şairlerle ilişkilidir. Şairler topluma, toplumun bağlandığı açıklama ve değer sistemleri arasında aracı bir rol görür ve bu anlamda şairler tarafından meydana getirilen mitoslar hem dinsel, etik hem de bilgiye dayalı bir değere sahiptir. Diğer bir deyişle şair toplumun kimliğini oluşturma adına bir eğitimci rolünü de üstlenmektedir. *Mûthos* anlatıcısı kendisinin ait olmadığı bir zaman ve mekân hakkında konuşmaktadır (Brisson, 2004: 5-7).

Peki, bu uzak zaman ve mekâna ait olan kişiler ve olaylar neler olabilir? *Devlet*'in II. ve III. Kitabında Platon *mûthos*un konusunu oluşturan kişileri sıralar: tanrılar, daimonlar, Hades'in sakinleri (ölüler), kahramanlar ve geçmiş zamanda yaşayan insanlar. Dolayısıyla *mûthos*, deneyim alanımızın ötesinde

olan kişileri veya ruhun ölümsüzlüğü ya da ölümden sonraki yaşamı, dünyanın yaratımı gibi tikel konuları ele almaktadır. Bu olaylar ve kişiler deneyim alanımızın ötesinde olduklarından onları doğrulamak ya da onlarla ilgili herhangi bir şahitlik ya da delil göstermek mümkün değildir (Partenie, 2004: xvi). Bu bağlamda Platon çoğu yerde felsefi akıl yürütme ile mitik söylemi, rasyonel ve irrasyonel olanı karşılaştırır gibi birbirleriyle karşılaştırır:

... Şimdi erdemli insanlar hakkında ortaya attığın söze gelelim; demiştin ki, erdemli insanlar, neden, çocuklarına öğretilir şeylerin hepsini öğretiyorlar, onları bilgin kılabiliyorlar da, asil üstünlüklerini teşkil eden erdemi öğreterek, onları kendileri gibi yükseltmiyorlar. Buna masalla değil, ispat yoluyla cevap vereceğim (Platon, 1989a: 324d).

Fakat sahip olduğu anlamlar ve işlevler içinde, Platon *mûthos* ve *lógos* arasındaki sınırları ve farklılıkları zamanla daha belirsiz bir hale getirir ve *mûthos* felsefi söylemin içsel bir parçası haline gelir.

Öte yandan Platon görünenlerden uzaklaşma ama akılsal dünyayı kavrama adına kopyalar dünyasını idealar dünyasına indirgemekte hiçbir biçimde tereddüt etmez. *Mûthos* görünenler dünyasıyla idealar dünyası arasında aracı rolünü üstlenir ve erişilemez olan için bir yol bulunmasını sağlar. Bu aracılık ve belirsizlik içinde G. W. Most, Platonik mitosların temelde sekiz farklı özelliğinden bahseder. Buna göre;

- Platonik mitoslar diyalektik diyalogların aksine tek bir konuşmacı tarafından sözel bir biçimde aktarıldıklarından çoğunlukla monolog biçimindedirler.
- Mitoslar genelde yaşlı bir konuşmacının daha genç yaşta dinleyicilere seslendiği ve çoğunlukla etik meseleleri ya da eğitimi amaçlayan yapıdadırlar.
- Platonik mitoslar genelde uzak bir geçmişe gönderme yaparak ilerler ve bu anlamda kaynaklarının gerçek mi yoksa kurgusal mı olduğu pek de belli değildir.
- Ele aldıkları meseleler veya nesnelere doğrulanabilir/teyit edilebilir bir özelliğe sahip değildir.
- Mitosların sahip oldukları otoriter özellik, konuşmacının kişisel özelliklerinden ziyade içinden doğduğu geleneğe dayanır.
- Platonik mitosların zevke dayanan, dinleyen kişilerde belli bir hoşnutluk oluşturan bir özellikleri vardır.
- Platonik mitoslar hiçbir zaman diyalektik bir biçimde kurgulanmazlar; bunun yerine her zaman tarife dayalı ya da anlatsal bir yapıya sahiptirler.
- Diyaloglar içinde, ya diyalektik akıl yürütmenin sonunda ya da başında bulunurlar (Most, 2012: 16-19).

Şimdi tüm bu özellikleri bağlamında Platonik mitoslar diyaloglar kapsamında akıl yürütmenin daha fazla ilerleyemediği bir noktada ortaya çıkmakta ve diyalektik akıl yürütmenin ötesindeki hakikatler adına imgelemsel bir içgörü sağlamaktadır. Fakat böylesi bir kabul kendi içinde felsefenin hakikat adına yetersiz kaldığı sonucunu da içerdiğinden K. Morgan, Lincoln gibi birçok yorumcu tarafından eleştirel bir biçimde ele alınmaktadır. Platon'un felsefi söylemi içinde *mûthos* yer vermesi aklın sahip olduğu olası bir zayıflığa mı gönderme yapar yoksa aklın varolan her şeyi yönlendirebileceğine dair bir güvenden dolayı mı işler hale getirilir? Aslında sorulması gereken temel soru Platon'un neden *mûthos* kullandığından ziyade *mûthos*un yer aldığı diyaloga ne gibi bir katkı sağladığıdır. *Mûthos*, eğer sahipse, ne gibi bir hakikat iddiasında bulunur?

Bu bağlamda esas tartışma *mûthos*un diyalogun bir parçası olması etrafında dönmektedir. Platon birçok farklı diyalogda *mûthos*u büyü ya da çocuklara uygun olan, çocuksu bir söylem olarak görür. Örneğin *Phaidros*'da *mûthos* çocukların korkularını yatıştıran bir büyü olarak ifade edilmektedir (Edmonds, 2004: 160-162).

... çünkü ruh bedenden ayrıldığında rüzgarın onu savurup dağıtmasından, özellikle de ölümün sütlüman bir havaya değil de büyük fırtınaların koptuğu bir güne rastlamasından çocuklar gibi korkuyorsunuz aslında.

Bu sözlere gülümseyen Kebes dedi ki: "Sokrates, sanki sahiden korkuyormuşuz gibi bizi rahatlatmaya çalış. Ya da korkanlar biz değiliz de içimizde böylesi şeylerden korkan bir çocuk varmış gibi düşün..."

... "Korkusunu yok edene kadar her gün sihirli sözcüklerle büyülemeniz gerek onu," dedi Sokrates (Platon, 2012: 77e-78a).

Öte yandan farklı diyaloglarda Platon *mûthos* genellikle irrasyonel, doğrulanamaz ve spekülâtif bir söylem olarak kabul ederken onun karşısında duran *lógos* ise rasyonel, doğrulanabilir ve uygun biçimde felsefi olarak ifade edilir. Çoğunlukla da *mûthos*, *lógos*tan aşağıda görülen, çocuksu bir tasavvur olarak görülür (Edmonds, 2004: 163). Bu anlamda *mûthos* bayağı ayak takımını eğlendirmek veya oyalamak için kabul edilen bir şeydir. Peki, bu kadar aşağılanan *mûthos* nasıl diyalogun bir parçası olabilir?

Şimdi mitoslar genelde Platon tarafından ya dar anlamıyla bir hikâye olarak ya da daha geniş anlamıyla eğitim ya da etik öğütleri ele alacak bir biçimde kullanılmaktadırlar. Yine de karşımızda çok önemli bir sorun durmaktadır: çoğu yerde duyusal dünyaya ait olan kopyaları güvenilir bulmayan ve bilgi verme adına yetersiz kaldıklarını söyleyen Platon yine de tikel ve duyulur dünyaya ait mitosları felsefesine katmaktadır. Morgan ve onun gibi düşünen kimi yorumcular Platon'un *mûthos*a başvurma nedeni olarak onun sıradan bir insan aklının sınırlılığına dair farkındalığını gösterir. İnsan aklı sınırlı ve zayıftır ve bu anlamda dinleyiciler çoğu zaman bir filozofun sahip olduğu akıl yürütme yetisine sahip olmayabilir. Bu nedenle yapılan konuşmalar hem felsefi hem de felsefi olmayan dinleyiciye seslenebilmelidir. Felsefi olmayan taraftaki boşluğu kapatma görevi ise *mûthos*a aittir (Morgan, 2004: 157-158). *Mûthos* diyalektiğin aktarmadığını poetik bir biçimde aktarmaktadır. Dahası *mûthos* geleneksel bir hikâye olarak tanımlamaktan ziyade anlatıya dayalı bir söylem olarak görmek sorunların üstesinden gelmeyi de kolaylaştıracaktır.

L. Edelstein'a göre ise her ne kadar Platon geleneksel mitoslara karşıymış gibi görünse de yine de kendi mitoslarını yaratmak istemekte ve onları insan aklının araçları olarak kullanmaktadır. Mitoslar ikna edebilirler fakat diyalektik bilginin kesinliğine sahip değildir. Dolayısıyla Platonik mitoslar ikna araçlarıdır ama aklın mitoslardan üstün olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır (Edelstein, 1948: 466). Yine de Platon bazı mitosları geleneksel hikâyeler oldukları için de kullanır. Çünkü bunlar topluluğun neredeyse tamamı için bilinen hikâyeler olduklarından daha otoriter bir yapıya sahiptirler ve iletişimin daha etkili bir yolu olarak görülebilirler (Edmonds, 2004: 167).

Ayrıca Platon'un *mûthos*u hem pratik hem de felsefi nedenlerden dolayı kullandığı da öne sürülmektedir. *Mûthos*un ikna etme adına etkili bir araç olması pratik bir neden olarak görülmekte ve bu anlamda çocukların çeşitli değerleri sadece bilmeleri değil bunlara saygı göstermeleri *mûthos* aracılığıyla sağlanmaktadır (*Gorgias* 526d-e) (Partenie, 2004: xviii). Felsefi nedenlere gelindiğindeyse karşımıza, insanın mutlak gerçekliğe ulaşmaya muktedir olmaması ve bu nedenle yardıma ihtiyaç duyuyor olması çıkar. İmgelerle dolu olan mitoslar, şeylere dair felsefi yaklaşımın tersi bir çizgi çizer. Bu anlamda karşımızda duran duyusal ve felsefi yaklaşımın karşıtıdır. Platon imgelerin kullanılmasının ya felsefenin eğlenceli tarafı olduğunu ya da basit anlamıyla öğretmek için iyi bir yol olduğunu belirtir (*Phaidros* 276d, 277e).

*Mûthos*un önemli olma nedenlerinden biri de bazı konuların yalnızca onlar aracılığıyla anlatılabilesinin mümkün olmasıdır. Yine de Platon *mûthos*un yorumlanmasını, onu felsefi bir söylem içine yerleştirmek yoluyla sınırlar ve kendi yarattığı mitoslar aracılığıyla da felsefenin üstünlüğünü sergilemeye çalışır (Edmonds, 2004: 170). Örneğin ruhun ölümsüzlüğü ancak bir *mûthos*un konusu olabilir. Bu bakımdan *mûthos* ile akıl yürütme arasındaki fark, biçimden çok içerikte yatar gibi görünür. Görülmeyen bir ruh ve görünmeyen bir dünyadaki kaderi yalnızca anlatısal bir biçimde ifade edilebilir. Oysaki Edmonds'a göre akıl yürütme ile *mûthos* arasındaki fark, içerikten ziyade formda yatar. Diğer bir deyişle ruhun ölümsüzlüğü ya anlatıya dayalı bir tarifile ya da diyalektik bir sorgulamayla ele alınabilir. Bu bağlamda Platon açısından *mûthos*, görünmeyen âlemi (*to aides*) anlamak için filozofun peşinden gittiği macerayı tartışmak adına bir araçtır ve argümanlarını pekiştirmek ve genişletmek için Platon geleneksel hikâyeleri şekillendirir. Felsefi tartışma belli sayıdaki muhataplar arasında geçerken, anlatı farklı birtakım karakterler arasındadır (Edmonds, 2004: 159-161).

Şimdi ele alınan tüm bu bilgiler ışığında Platon'un kullandığı mitoslara değinilirse onun çoğu yerde anlattığı hikâyeleri, *mûthos* olarak ele aldığı ama bu duruma dair bazı istisnaların da söz konusu olduğu görülebilir. Genel anlamda mitoslar iki konuya değinmektedirler: ruhun ölümsüzlüğü ve ölümden sonraki kaderi. Bu mitosların çoğu Sokrates tarafından anlatılmaktadır fakat diğer konuşmacıların da anlattığı ya da katkıda bulunduğu mitoslar bulunur. Platon gelenek içerisinde mitosların anlatıcılarının çoğunlukla şairler olduğunu ya da profesyonel olmayan anlatıcılara da

rastlandığını ifade eder. Bu profesyonel olmayan anlatıcılar çoğunlukla yaşlılar, bakıcılar ve annelerdir ve dinleyicileri de genelde çocuklardır:

O halde çocuklar, rastgele kimselerin uydurduğu masalları dinlemeli mi? Ruhlarına, büyüyünce edineceklerini umduğumuz fikirlere çoğu zaman karşıt fikirler mi girsin? Buna göz yumacak mıyız?

Asla.

Demek, anlaşıldığına göre, biz önce masal yaranların başında durmalıyız; güzel masalları kabul, güzel olmayanları yasak etmeliyiz. Dadıları, anaları ikna etmeliyiz; çocuklara bizim kabul ettiğimiz masalları anlatmalarını, çocukların bedenlerine elleriyle biçim vermekten çok, ruhlarına bu masallarla biçim vermelerini sağlamalıyız. Bugün anlatılan masallara gelince, onların çoğunu atmalı (Platon, 1998: 377b3-c5).

Açık bir biçimde Platon tarafından *mûthos* olarak adlandırılan parçalardan bazıları; Epimetheus ve Prometheus'un Hikâyesi (*Prot.* 320c8-322d5), Ölülerin yargılanması (*Gorgias* 523a1-524a7, 524d7-526d2), Erosun meydana gelmesi (*Symp.* 203b1-203e5), Gyges'in Hikâyesi (*Devlet* 359c6-360b2), Er *Mûthosu* (*Devlet* 614b2-618b6, 619b2-621b7), Atlantis *Mûthosu* (*Timaios* 20d7-25d6; *Kritias* 108e1-121c5), Evrenin yaratımı (*Timaios* 29d7-51b6, 52d2-92c9) şeklinde sıralanabilir. Daha önce de belirtildiği gibi tüm bu parçaların ortak olarak paylaştığı içerik ya da genel anlamıyla Platonik mitosların ele aldığı temel konular; ruhun ölümsüzlüğü ve ölümden sonraki kaderi ve evrenin çok uzak bir geçmişteki yaratımı ve içindeki canlıların yeri olarak ifade edilebilir.

Öncelikle Epimetheus ve Prometheus'un hikâyesine değinilecek olunursa Protagoras'ın özellikle bu hikâyeyi *mûthos* olarak tanımladığı görülür. Protagoras'ın söz konusu *mûthos* yoluyla Sokrates'e göstermek istediği erdemini öğretilebilir olduğudur ve bu eğitim ya bir *mûthos* anlatarak ya da bir *lógos* kabul edilerek gerçekleşir. Protagoras daha zevkli olacağını düşündüğünden dinleyicilere bunu *mûthos* yoluyla ileticeğini bildirir:

"... Senden esirgemeyeceğim, Sokrates, yalnız bunu ihtiyarların gençlere anlattığı bir masal şeklinde mi söyleyeyim, yoksa mantığa dayanan bir açıklama ile mi anlatayım?"

Hemen hemen herkes: "Dilediğin gibi olsun" deyince: "Eh, masal daha hoşumuza gider sanırım" dedi (Platon, 1989a: 320c3-5).

Hikâyeye göre henüz insanların varolmayıp tanrıların olduğu bir zamanda tanrılar, yeraltında toprak ve ateşin karışımından insanlara şekil vermektedirler ve varlığa gelmelerinin zamanı gelince Zeus bu canlıları donatması için Prometheus ve Epimetheus'u görevlendirir. Prometheus'tan dağıtma işini isteyen Epimetheus iyice düşünmeden elindeki bütün güçleri hayvanlara pay edince insanlara hiçbir şey kalmaz. Bunu gören Prometheus yalınayak, çıplak, korunmasız kalan insanları korumak adına Athena ve Hephaistos'tan sanatlarının bilgisini ve ateşi çalar. Bu hediyelerle donatılan insanlar zamanla kendilerini korumak için bir araya gelip bir devlet kurmak isteseler bile nasıl yapacaklarını bilemediklerinden dağılırlar ve insanların soylarının tükenmesinden korkan Zeus, Hermes'ten edep ve doğruluğu insanlara dağıtmasını ister. İşte Protagoras'ın öğretmeyi iddia ettiği erdemler de bunlardır. Bu *mûthos* karşısında Sokrates ise erdemini bilgiyle bir olduğu ve bilginin de iyileri ve kötülerini hesaplama meselesi olduğunda ısrar eder. Diğer bir deyişle Sokrates, Protagoras'ın *mûthosu* ile başlayan konuşmayı *lógos*a çevirir ve hikâyeye anlatmaktansa bir açıklama ileri sürmeyi tercih eder.

Ölümlerin yargılanması *mûthosuna* gelindiğindeyse bu sefer *mûthos* anlatıcısı olarak karşımızda Sokrates bulunmaktadır ve muhatabı Kallikles'tir. *Mûthos* Zeus'un, insanların ölümlerini önceden bilmelerine son verme kararını ve ruhlarının ölümden sonra çıplak bir biçimde yargılanmasını konu edinir. Sokrates'in *mûthostan* çıkardığı sonuç ise ölümlerle beraber ruhun bedenden ayrıldığı ve özsel olarak ölümsüz olduğudur.

"İnsanın kendisi akılsız ve korkak olmadıktan sonra, ölümün kendisi korkunç değildir. Korkunç olan, haksızlıktır; çünkü, mutsuzlukların en büyüğü Hades'e suçlarla dolu bir ruhla gitmektir. İstersen, sana bunu bir hikâyeye ile kanıtlayayım."

"Mademki açıklamanı bitirdin, oldu olacak onu da anlat."

"Dinle öyleyse şu güzel hikâyeyi! Sen masal sanacaksın ama ben gerçek bir hikâye olduğuna inanıyorum; çünkü, anlatacağım doğrudur, bundan emin olabilirsiniz..."

"...Oysa, Kronos zamanında ve Zeus'un hüküm sürdüğü ilk yıllarda, insanlar ölmeyen hemen önce yani daha yaşarken, yaşayan yargıçlar tarafından yargılanırlardı. Bu nedenle, verilen yargılar da çok kötüydü. Sonunda, Plüton ve Mutlu adalarının bekçileri Zeus'u bularak ona, iki tarafa da gelen insanların arasında, orada bulunmayı hak etmemişlerin yer aldığını söylediler. Bunun üzerine, Zeus şöyle dedi: "Bu haksızlıklara bir son vereceğim. Yargıların kötü olması, insanların giyinik olarak yargılanmasından kaynaklanıyor; çünkü, onları daha yaşarken yargılıyorlar.

Bundan dolayı da, ruhları kokuşmuş birçok insan, güzel bedenle, soylulukla ve zenginlikle örtülü bulunuyor. Öte yandan, yargı sırasında da, birçok tanık, onların dürüst olarak yaşadıklarını söylüyor. Ve tabii, yargıçlar da bu görünüşe ve sözlere aldanıyorlar. Ayrıca, onlar da giyinik olarak, hem de ruhlarının önünde bir peçe gibi örten gözler, kulaklar ve de bütün bedenleri varmış gibi yargılıyorlar. Kendilerini ve yargılayacakları kimseleri örten bu şeyler, onların görüşlerini engeller. Yapılması gereken ilk iş, insanların ölecekleri saati bilmelerini önlemektir; çünkü bunu önceden öğrenmiş oluyorlar. Dolayısıyla, Prometheus'a buna bir son vermesini söyledim.

Ayrıca, insanlar çıplak olarak yargılanmalıdır. Yargıç da, öldükten hemen sonra sorguya çektiği kimsenin ruhunu yalnızca kendi ruhuyla inceleyebilmek için çıplak ve ölmüş olmalıdır. Verilecek yargının dürüst olması için yargılanan kimsenin yanında yakınlarından biri bulunmamalı ve üzerinde taşıdığı bütün şatafatlı şeyler de dünyada bırakılmış olmalıdır." (Platon, 1999: 523a1-524a7).

Mûthos anlattıktan sonra Sokrates Kallikles'e kendisinin de ruhun sağlığına adanmış erdemli bir yaşamı kendi kendini tatmine adanmış adaletsiz bir yaşama yeğlediğini hatırlatarak *mûthos*ta doğru olan bir şeyin anlatıldığını belirtir. Bu nedenle de Sokrates hikâyeyi bir *mûthos*tan ziyade bir *lógos* olarak kabul edeceğini bunun nedeni olarak daha hakiki olan bir şeyin olmadığını söyler. Aslında hikâye gerçek değildir dolayısıyla *mûthos* ama eldeki en gerçek hikâye olduğundan *lógos* olarak kabul edilir.

Belki de Platon'un en iyi bilinen mitoslarından biri olan Er *mûthos*unda ise yine ruhu ölümden sonra nasıl bir kaderin beklediği meselesiyle karşılaşılır. Sokrates'e göre bu *mûthos* kabul edilebilir ilkeleri içermektedir ama yine de geçmişte olan ve yarı-tanrısal varlıkları ve *daimon*ları barındıran kurmaca bir öyküyü anlattığı için bir *mûthos*dur. Er ölümden dönmüş ve ölü ruhlarla yolculuk etmiş bir askerdir. Öte dünyada bu ruhların yeni yaşamlarını nasıl seçtiklerini izler ve her birine tahsis edilen rehber *daimon*ları görür:

"Herkesi ölümünden sonra bekleyen armağanların yanında, büyüklük ve çokluk bakımından hiçbir şey değil bunlar. Adil olan ile olmayanın bizim incelememizde hak ettikleri şeyi eksiksiz almaları için, şunu da dinlemek gerekiyor!"

"Yeter ki konuş, çünkü dinlemeye can atıyorum!"

"Tamam o zaman. Sana bir öykü anlatacağım... Pamphylia'lı Armenius'un oğlu Er'in öyküsünü anlatacağım. Öykümüzün kahramanı Er, bir savaşta ölür. On gün sonra çürümeye yüz tutmuş cesetleri gömmek için savaş meydanına gelenler Er'in vücudunu bozulmamış şekilde bulurlar ve gömmek için evine götürürler. Ölümünün on ikinci gününde, odunların üzerinde yakılmak için beklemekte olan Er birden dirilir ve öteki tarafta gördüklerini anlatmaya başlar. Söylediğine göre ruhu bedenini terk ettikten sonra diğer ruhlarla birlikte harika bir yere gelmiş... Yargıçlar ruhları yargıladıktan sonra adil ruhların önerilerine, verdikleri kararları temsil eden yaftalar asıp, göğe çıkan sağdaki yolu takip etmelerini buyuruyorlarmış. Adil olmayanların ise yaptıklarını anlatan yaftaları arkalarına takıp yere inen soldaki yola girmelerini emrediyorlarmış. Yargılama sırası Er'e gelince yargıçlar Er'e, kendisinin öteki dünyada neler olup bittiğini insanlara bildirmekle görevlendirildiğini ve bu yüzden öteki dünyada gördüğü her şeyi aklına yazması gerektiğini söylemişler. Er de olan biteni izlemeye başlamış..." (Platon, 2005: 614b-615d).

Öte yandan her ne kadar *mûthos*un kabul edilebilir ilkeler barındırdığını söylese de Sokrates hala daha gerçekliğin olduğu belli bir noktada eve gitmek adına kalkar ve hikâye yarıda kalır.

Son olarak ele alınacak *mûthos* yine en iyi bilinenlerden biri olan *Timaios* diyalogundaki Atlantis *mûthos*udur. Buradaki *mûthos* anlatıcısı Kritias'tır. Sokrates'in *Devlet*'teki konuşmasında temellendirdiği şehri eylem halinde görme isteği üzerine Kritias, Athena tarafından 9000 yıl önce kurulan daha önceki Atina'nın kuruluşunu ve Atlantis'teki insanlar tarafından istila edilmeye karşı verdiği amansız

mücadeleyi ve Atlantis'in Atlantik Okyanusun dibine gömülerek yıkılışının hikâyesini anlatır. *Kritias* diyalogunda ise Atina ve Atlantis arasındaki savaş daha detaylı bir şekilde anlatılmaya devam eder. Her ne kadar *Kritias* hikâyeyi mutlak biçimde doğru (*Timaios* 20d3) diye tanımlasa da içindeki kurgusal öğeler yine de dikkati çekmektedir:

"Devlet üzerindeki düşüncelerimi size anlatmamı istediğiniz zaman, bunu seve seve kabui ettim. Anlattığım şeyleri hiç kimsenin sizden daha iyi ileri götüremeyeceğini biliyordum. Çünkü Devleti, şerefli bir savaşta soktuktan sonra ona bu savaşta lazım olacak her şeyi zamanımızda yalnız siz verebilirsiniz. Şimdi, bana düşen vazifeyi yerine getirdikten sonra, ben de, sizden, verdiğim vazife ile uğraşmanızı dilerim. Sözlerime sözle cevap vererek, misafirsevenliğimin karşılığını vermeğe hep birlikte karar vermişsiniz. İşte buraya bütün isteğimle hazırlanarak sözlerinizi dinlemeye, bana sunacağınız şeyleri kabul etmeye geldim."

"İnan ki Sokrates buna, dostumuz *Timaios*'un dediği gibi, bütün iyi niyetimizle çalışacağız, hiç bir bahane ile bu vazifeden kaçınmıyacağız. Daha dün buradan çıktuktan sonra, misafir olduğumuz *Kritias* 'in evine varır varmaz, hatta daha önce yolda giderken, hep bunları düşündük, o zaman *Kritias* bize, eski geleneklere dayanan bir hikâye anlattı. *Kritias*, onu Sokrates'e tekrarla da bizden istediğine uyuyor mu, uymuyor mu bir incelesin." (Platon, 1989b)

Naquet, Atlantis ve Atina arasındaki karşılaştırmanın *mûthos* ile gerçek arasındaki ortak yapıya işaret ettiğini düşünmektedir. Gerçeklik adına paradigma oluşturan eski Atina'dır ama daha çok dikkat çeken düşsel karakteri nedeniyle Atlantis'tir (Naquet, 2013: 284-285). Üstelik eski Atina yok olmamış bundan ziyade Platon'un anlattığı yüzyıldaki Atina'nın antitezidir, anti-Atina'dır (Naquet, 2013: 293).

Timaios diyalogu Atlantis *mûthosu* yanında evrenin yaratılışıyla ilgili bir *mûthosu* da barındırmaktadır. Bu *mûthosun* bir önemi de Platon'un onu *eikos mûthos* olarak adlandırması bu kavramın yanına da *eikos logosu* koyuyor olmasıdır. *Timaios* konuşmasına anlatacağı şeyin bir *eikos mûthos* olduğunu söyleyerek başlar (*Timaios* 29d2). Bu kavram çeşitli yorumcular tarafından farklı farklı çevrilir fakat en sık karşılaşılan çeviri "olası bir hikâye", "muhtemel bir masal" şeklindedir. Fakat M. Burnyeat bu çevirilerin, kavramın tam anlamını vermediğini düşünür ve onu, "makul/akla yakın bir hikâye" olarak çevirmeyi önerir. Bu önerinin nedeniyse Burnyeat'e göre evrenin rasyonelliğini açığa vurma girişimi olduğundan *mûthosu*, olası bir masal ya da hikâye diye adlandırmak ondaki tanrıyla ve doğa bilimleriyle ilgili yapılan önemli göndermeleri gözardı etmek anlamına gelecektir (Burnyeat, 2005: 144). *Eikos mûthos* bir mit olduğu kadar *logos* da bu yüzden bazı yerlerde aynı hikâye *eikos logos* olarak da adlandırılır. Burnyeat *eikos* *eoikadan* geldiğini ve bu kavramında "gibi olmak" (*to be like*) olarak çevrilebileceğini söyler. Bu anlamda ona göre bir şeyin *eikos* olması hakiki olan gibi olması yanında kişinin veya durumun ihtiyaç ve gereksinim duyduğu şey olmasıdır. Dolayısıyla onu olası (*probable*) yerine akla yakın/makul (*reasonable*), uygun (*appropriate*) olarak çevirmek daha doğru olacaktır (Burnyeat, 2005: 146). Platon'un mitosu *eikos mûthos* olarak adlandırma nedenine gelince Burnyeat'a göre bu mitos bir kosmogoni olmasının yanında bir theogonidir de çünkü *Demiourgos* bu dünyaya idealar dünyasına bakarak düzen vermiştir dolayısıyla yaratılan evren içinde bir tanrısallık da taşır (Burnyeat, 2005: 162-163).

Sonuç olarak dar anlamıyla *mûthos* tanrıların, kahramanların ve ölülerin yapıp ettiklerinin kurgusal bir anlatısı olarak kabul edilse de bir yanıyla bir hakikat ya da *mûthos* anlatıcısının, Platon düşünüldüğünde *mûthos* yaratıcısının, bir hakikat olarak iddia ettiği hikâyedir. Fakat geniş anlamıyla alındığında *mûthos* içinde yer aldığı her diyalog bakımından farklı işlevler üstlenmekte kimi zaman bir ikna aracı kimi zamansa bir eğitim yolu olarak ortaya konmaktadır. Platon'un *mûthosa* başvurma nedeni ise *mûthosun* çok eskiden gelen, ortak ve herkes tarafından anlaşılabilir şeyleri açığa vurma ve bu anlaşılabilirlik yoluyla dinleyicilerin, yalnızca felsefeden anlayanlar değil sıradan insanlar da olduğu göz önüne alınarak mümkün olan en fazla sayıdaki insanı akılsal bir açıklamayı kabul etmeye hazı hale getirmek, böylece de kopyalar dünyasındaki mağaradan çıkıp idealara yükselmeyi mümkün kılmaktır.

Kaynakça

- Brisson, L. (1998), 'Translator's Introduction', *Plato the Myth Maker*, Çev.: G. Naddaf, University of Chicago Press, Chicago.
- Brisson, L. (2004), *How Philosophers Saved Myths: Allegorical Interpretation and Classical Mythology*, University of Chicago Press, Chicago.
- Burnyeat, M. (2005), "ΕΙΚΩΣ ΜΥΘΟΣ", *Rhizai*: II.2.
- Edelstein, L. (1948), 'The Function of Myth in Plato's Philosophy,' *Journal of the History of Ideas*, Vol. 10, 463-481.
- Edmonds, R. G. (2004), *Myths of the Underworld Journey: Plato, Aristophanes, and the 'Orphic' Gold Tablets*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lincoln, B. (1999), *Theorizing Myth: Narrative, Ideology, and Scholarship*, University of Chicago Press, Chicago.
- Morgan, K. (2004), *Myth and Philosophy from The Presocratics to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Most, G.W. (2012), "Plato's Exoteric Myths", *Plato and Myth*, Ed: C. Collobert&P. Destree&F.L. Gonzalez, Leiden, Boston.
- Naquet, P.V. (2013), *Kara Avcı Yabanlık Akıl'a Karşı*, Çev.: Z. Atay, Pinhan yay., İstanbul.
- Partenie, C. (2004), *Plato, Selected Myths*, OUP, Oxford.
- Plato (1961), *Republic*, Çev.: P. Shorey, *The Collected Dialogues of Plato*, Ed: E. Hamilton&H. Cairns, Pantheon Books, NY.
- Platon (1989a), *Protagoras*, Çev.: N.Ş. Kösemihal, MEB yay., İstanbul.
- Platon (1989b), *Timaios*, Çev.: E. Güney&L. Ay, MEB. Yay., İstanbul.
- Platon (1998), *Devlet I-II*, Çev.: A. Erhat&S. Sinanoğlu&S. Sinanoğlu, Ankara: MEB Yay., Ankara.
- Platon (1999), *Gorgias*, Çev.: M. Rifat&S. Rifat, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul.
- Platon (2005), *Devlet*, Çev.: C. Saraçoğlu&V. Atayman, Bordo-Siyah yay., İstanbul.
- Platon (2012), *Phaidon*, Çev.: N. Kalaycı, Kabalıcı Yay., İstanbul.
- Snell, B. (1953), *The Discovery of the Mind*, Harvard University Press, Cambridge.
- Vernant, J. P. (1988), *Myth and Society in Ancient Greece*, Zone Books, New York.